

ГУДАКЛИК ДАВРИНИНГ ПСИХИК РИВОЖЛАНИШИ

Джабборова Мадина Муслирмон кизи

Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон Миллий Университети Психология факультетини тамомлаган.

Болалар психологияси –психология соҳаси, болалар психологик ривожланиши умумий ва алоҳида хусусиятларини, турли ёш босқичларида бу жараён қандай кечиши, уни ҳаракатлантирувчи кучлар ва қонуниятларни тадқиқ қилади. Шу сабабли болалар психологиясини, кўпинча, ёш психологияси деб атайдилар. Болалар психологияси болаларда психик жараёнлар (маърифий, нутқий, ҳиссий, иродавий ва ҳ.к.) пайдо бўлиши ва ривожланишини, психик хусусиятлар қарор топишини, хилма-хил фаолиятнинг (ўйинлар, ўқиш, меҳнат) ривожланишини, боланинг шахс сифатида шаклланишини ўрганади. Болалар психологияси умумий психологияда ишлаб чиқилган тадқиқот усулларида фойдаланади, бироқ уни қўллашнинг ўзига хос хусусиятлари бор. Бола шахси ёш хусусиятларини ўрганишда кўндаланг кесма ва лонгитюд деб номланган тадқиқотлар ўтказилади. Биринчи ҳолатда биргина психик жараённинг ўзи бир вақтда турли ёш гуруҳларига тааллуқли бўлган болаларда тадқиқ қилинади. Иккинчи ҳолат (лонгитюд)да эса маълум бир (алоҳида танла болинган) болаларнинг психик хусусиятлари кўп йиллар давомида тадқиқ қилинади. Бу эса, ўз навбатида, улар психикаси ривожланишининг умумий кечишини кузатиш имкониятини беради.

У педагогика психологияси, олий асаб фаолияти физиологияси билан чамбарчас боғланган. Унинг маълумот ва хулосалари ёш авлодни ўқитиш ва тарбиялаш назарияси ва амалиёти учун ҳамда, умумий психология учун муҳим аҳамиятга эга.

Болалар психологияси узининг мураккаб предметини урганишда фалсафага таянади. Маълумки, табиат ва жамиятдаги нарса ҳамда ходисалар тараккиётининг энг умумий қонуниятларини урганади, ҳамда инсон онгининг ижтимоий ҳаётга боғликлигини исботлаб беради.

Бола янги тугилган чакалоклик даврида (тахминан 2 ойгача) унинг фаолияти факат энг зарур органик эhtiёжларни кондириш билан (20 соатга якин уйку) чекланади. Бола узок ухлаш туфайли энергиясининг асосий қисмини тез усишга жисмоний жихатдан ривожланишига сарф этади. Бола 2 ойлик була бошлагач, унинг гудаклик даври бошланади. (2 ойдан 1 ёшгача). Гудаклик даврида боланинг психикаси ниҳоятда тез ривожланади. Бола аста-секин камрок ухлайдиган булади ва атрофдаги нарсаларнинг таъсирига купрок кизикадиган булади. Икки ойлик бола товуш келган томонга караб бошини буради, гапирганни кузи билан кидира бошлайди, корни билан ёткизилса, бошини кутаришга ҳаракат қилади, аммо бу ҳаракатларнинг купчилигини бетартиб, ихтиёрсиз ҳаракатлардир. Уч ойлик бола бошини тик тута бошлайди. Бу боланинг психик жихатдан усиши учун жуда муҳимдир. Тобора купрок таасурот

оладиган булиб қолади. Бу эса мианинг ривожланишига ёрдам беради. Бола ёшига тулгунча жуда куп харакатларни узлаштириб олади. Бу харакатлар орасида кул харакатлари психик тараккиёт учун мухим булган харакатлардир. Турт ойлик бола нарсаларга кул чузадиган булади, аммо у хали узининг кул харакатларини идора кила олмайди. Бола 5 ойлик булгач, корни билан ёта олади, уни пайпаслаб тимирскилаб куриш оркали уларнинг айрим хусусиятларини билиб олади. Бола 6 ойлик булгач, мустикал утира оладиган булади. Бола утира бошлагандан сунг унинг назар доираси кенгайиб, унда янгидан-янги тассуротлар пайдо булади. Бола куз унгида янги таассуротларнинг пайдо булиши идрок, диккат, хотира каби психик жараёнларнинг ривожланишига катта ёрдам беради. Бола 8 ойлик булгач, яна бир мураккаб харакатни, яъни эмаклашни бошлайди. Эмаклаш билан бир пайтда каровотни ёки бошка бир нарсани ушлаб, тик тура олади. Биринчи бор гапира бошлаганда у атрофдаги одамлар ва буюмлар дунёсини катта ёшдаги кишилар ёрдамида била бошлайди. Илк ёшдаги болалар жисмоний жихатдан тез ривожланиши билан бирга психик жихатдан ҳам тез ривожланадилар. Уни кўриб, идрок қилиши эшитиш билан кўшилади. Айнан ўйинчоқ номи айтилганда, ҳиссий идрок билан сўз ўртасида ўзаро таъсир содир бўлади. Боланинг 1 ёшли даври унинг психикасининг тез суратлар билан усиши давридир. Масалан: она “мушукчани бер”, “мушукчани олиб кел” деб бир неча марта «мушукча» деган сўз бола хаёлида маълум бир буюмни ҳосил қилади.

Машхур рус физиологи Иван Сеченов бундай деб ёзган: “Бола гапиришни ўрганидан кейин унда атрофдаги нарсаларга кизиқиш ва уларни билишга интилиш ошиб боради, бухол боланинг онасига: нега стол юрмайдию, куёш эса оёқсиз юради, кечкурун у қаерга яширинади, нима учун шамол ғувуллайди?”- каби саволлар беришга сабаб бўлади. Гудак болалар психикасини ривожланиши биринчидан анализаторларнинг такомиллашуви билан боғлиқ булса, иккинчидан мустикал харакатларнинг усиши билан боғлиқдир. Бола психикасини усишининг унинг харакатларини усишидан ажратиб булмайди. Бола дастлаб уз танасининг харакатини эплай оладиган булиб қолади, сунгра атрофдаги нарсаларни ушлаб харакат киладиган булади, бу харакатлар эса боланинг нерв системасининг ва психикасининг усишига ёрдам беради. Болани хамма нарса кизиктиради. Болада гудаклик давридан бошлабок барча психик жараёнлар нормал тараккий эта бошлайди. Бу даврда болада ихтиёрсиз диккат шакланади. Бола тугилган пайтларда унинг эътиборини асосан узининг органик эҳтиёжларини кондирадиган кейинчалик уни атроф мухитдаги ходисалар уни кизиктира бошлайди. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларда нутқни ривожлантириш алоҳида роль ўйнайди. Инсон ўз фикрларини ифодалаш ва бошқаларнинг фикрларини тушуниш учун она тилидан фойдаланади. Нутқни эгаллаш болага ҳикоя, бадий асар, сўзловчининг тушунтиришлари оркали билимлар ҳосил қилишга имкон беради. Болалар боғчасида луғат бойлигини ошириш, сўзнинг грамматик тузилишини шакллантириш, боғланишли нутқни ривожлантириш вазибалари ҳал этилади. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларда онгли равишда эслаб қолиш қобилияти яхши

шаклланади, хотира ҳажми кенгаяди. Хаёл, тафаккур қилиш ижодий фаолият учун зарурдир, шунинг учун уни боғча ёшидан бошлаб ривожлантириб бориш катта аҳамиятга эга. Қизиқувчанлик болага хос хусусиятдир. У болани теварак–атрофдаги воқеа ва ҳодисаларга, нарса ва буюмларга қизиқиш билан қарашида, ҳамма нарсани ушлаб, пайпаслаб, юргизиб, ҳаракатга келтириб кўришида, қизиқтирган нарсасини диққат билан томоша қилиши ва кузатишида намоён бўлади.

Боланинг ақлий қобилияти ақлнинг зийраклик, фаҳм-фаросатлилиқ, танқидий кўз билан қараш, синчковлик, сермулоҳазалилик сифатлари билан ажралиб туриши мумкин. Ақлий тарбиянинг вазифаси болалар қизиқувчанлигини, улар ақлининг синчковлигини ривожлантириш ва шулар асосида билишга қизиқиш ҳосил қилишдир.

Тарбиячи болаларда ақлий сифатларни ривожлантирувчи фаолиятларни ташкил этиб бориши керак. Болаларда зийракликни ўстириш учун тез жавоб қайтаришни талаб этадиган ўйинларни ташкил этиш лозим. Танқидий қараш қобилиятини ривожлантириш учун болаларни тенгдошларининг ишини, жавобини таҳлил қилишга жалб этиш; синчковликни ривожлантириш учун энг оддий тадқиқотчилик ишларини ташкил қилиш, жумбоқли масалалар ечиш мақсадга мувофиқдир. Илк ва боғча ёши даврида болаларда теварак-атрофга бўлган қизиқиш жуда тез ўсади. Қизиқиш-боланинг ақлий ривожланишини ҳаракатга келтирувчи қудратли кучдир. Катталар болаларнинг қизқувчанлигини, билишга бўлган ҳар қандай хоҳишини сезишлари ва рағбатлантириб боришлари керак.

Боланинг ақлий тараккиёти конунларидан хабардор булиш турли ёшдаги болалар билан таълим-тарбия ишларини тугри ташкил қилиш болалар психологияси педагогика фани билан ҳам яқиндан алоқадир. Болалар психологияси таълим-тарбиянинг максоди, йул-йуриқлари ва вазифаларига доир фикрларни педагогика фанидан олади, ҳамда унга яқиндан ёрдам беради. Шу нарсани эсан чикармаслик керакки, болаларни урганишининг катъий ва аниқ максоди булиши керак. Болаларнинг барча хусусиятларини бирданга урганиб булмайди. Болаларнинг эҳтиёжлари қизиқишлари, майл ва истаклари, қобилиятлари, диққатлари, нутк ҳамда тафаккурларининг хусусиятларини бирин-кетин шошмасдан ураниш лозим.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. М.Воҳидов. «Болалар психикаси» Тошкент. 1992 й.
2. Z.T.Nishonov, G.K.Alimova, A.G'.Turg'unboyeva, M.X.Asranboyeva - Bolalar Psixologiyasi va Psixodiagnostikasi. Maktabgacha ta'lim yonalishi talabalari uchun tavsiya etilgan darslik.. TOSHKENT- 2017.
3. П.Левентуев. А.Аскархужаев, Б.Чудновский, М.Воҳидов «Болалар психологияси очерклари».
4. Г.Калюшен, М.Деюгина «Йургакдан мактабгача» 1996 й.
5. Э.Гозиев. «психология» Тошкент. 1994 й.

6. К.Абдуллаева «Нутк устириш» 1990 йил.
7. wikipediya